

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.6.6>

УДК 35.08

I. Г. Сурай,

д. держ. упр., професор,

професор кафедри публічного управління та адміністрування,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4377-2724>

V. I. Tsap,

магістрант кафедри публічного управління та адміністрування

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9607-559X>

**ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОЇ ПРОГРАМИ
ЯК МЕХАНІЗМ ПОСИЛЕННЯ СЕКТОРУ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я
В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ**

I. Suray,

Doctor of Science in Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Public Management and Administration,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

V. Tsap,

Master's student of the Department of Public Management and Administration,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**FORMATION OF A LOCAL PROGRAM AS
A MECHANISM FOR STRENGTHENING THE PUBLIC HEALTH SECTOR
IN THE TERRITORIAL COMMUNITY**

У статті висвітлено проблемні питання сектору громадського здоров'я в територіальних громадах та пропозиції щодо формування місцевих програм як механізму посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді.

Пропозиції щодо проекту програми посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді, зокрема в Долинській територіальній громаді Івано-Франківської області, включають такі основні заходи: організація мобільних медичних бригад для обслуговування віддалених районів, проведення профілактичних кампаній для підвищення обізнаності населення про здоровий спосіб життя та профілактику захворювань, а також впровадження електронної системи обліку медичних даних для підвищення ефективності та доступності медичних послуг. Ці заходи спрямовані на зниження захворюваності та покращення загального стану здоров'я громади через якісне та своєчасне медичне обслуговування.

Для вдосконалення діяльності «Центру первинної медичної допомоги» важливо організувати регулярні тренінги, семінари та курси для медичного персоналу з метою оновлення знань та вдосконалення навичок, а також залучати провідних фахівців у галузі медицини для проведення лекцій та майстер-класів. Модернізація матеріально-технічної бази, включаючи оновлення медичного обладнання та засобів діагностики, реконструкцію та ремонт приміщень, а також впровадження електронної системи обліку медичних даних, сприятиме підвищенню ефективності роботи Центру та якості надання медичних послуг.

Залученість громади до формування місцевих програм є критично важливою для успіху сектору громадського здоров'я, оскільки активне включення мешканців дозволяє врахувати їх реальні потреби та пріоритети. Регулярні громадські обговорення, опитування та зустрічі з мешканцями громади забезпечують залучення широкого спектра думок та пропозицій, а активізація співпраці з місцевими громадськими організаціями створює партнерські відносини для спільного вирішення медичних проблем та покращення якості медичних послуг.

The article highlights problematic issues of the public health sector in territorial communities and proposals for the formation of local programs as a mechanism for strengthening the public health sector in the territorial community.

Proposals regarding the draft program for strengthening the public health sector in the territorial community, in particular in the Dolyna territorial community of the Ivano-Frankivsk region, include the following main measures: organization of mobile medical teams to serve remote areas, conducting preventive campaigns to increase public awareness of a healthy lifestyle and disease prevention, as well as implementation of an electronic medical data accounting system to improve the efficiency and availability of medical services. These measures are aimed at reducing morbidity and improving the overall health of the community through quality and timely medical care.

In order to improve the activity of the "Primary Medical Care Center", it is important to organize regular trainings, seminars and courses for medical personnel in order to update knowledge and improve skills, as well as to attract leading specialists in the field of medicine to conduct lectures and master classes. The modernization of the material and technical base, including the renewal of medical equipment and diagnostic tools, reconstruction and repair of premises, as well as the introduction of an electronic medical data accounting system, will contribute to increasing the efficiency of the Center's work and the quality of providing medical services.

Community involvement in shaping local programs is critical to the success of the public health sector, as the active inclusion of residents allows for their real needs and priorities to be taken into account. Regular public discussions, surveys and meetings with community residents ensure the involvement of a wide range of opinions and proposals, and the activation of cooperation with local public organizations creates partnerships to jointly solve medical problems and improve the quality of medical services.

Ключові слова: *публічне/державне управління, децентралізація, місцеве самоврядування, територіальні громади, громадське здоров'я, механізм, місцева програма, державно-приватне партнерство, охорона здоров'я, медичні послуги.*

Keywords: *Public management/administration, decentralization, local self-government, territorial communities, public health, mechanism, local program, public-private partnership, health care, medical services.*

Постановка проблеми. Процеси децентралізації державного управління та становлення публічного управління, адміністративно-територіальна реформа та активний розвиток місцевого самоврядування, розвиток громадянського суспільства та інші сутнісні зміни, що відбулися з часу проголошення незалежності України формують систему взаємовідносин у суспільстві на засадах державно-приватного партнерства. При цьому, збільшується відповідальність територіальних громад за розв'язання нагальних питань щодо усіх основних сфер життєдіяльності суспільства.

Актуальність формування місцевої програми щодо посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді визначається наявністю ряду соціально-економічних проблем, що впливають на здоров'я мешканців громади. Зростання захворюваності на хронічні захворювання, включаючи серцево-судинні захворювання та цукровий діабет, спричинене не лише генетичними чинниками, але й низьким рівнем освіти населення, обмеженим доступом до якісної медичної допомоги та неправильними життєвими звичками.

Поряд з цим, актуальним стає питання профілактики захворювань та підвищення рівня свідомості громадян щодо здорового способу життя. Відсутність адекватної місцевої стратегії щодо громадського здоров'я може призвести до подальшого загострення ситуації та збільшення фінансових витрат на лікування захворювань, яких можна уникнути шляхом правильної профілактики.

Також, у зв'язку зі зростанням важкодоступних медичних послуг, розробка місцевої програми є важливим інструментом для забезпечення доступу до базових медичних послуг та заходів зі збереження здоров'я для всіх верств населення, зокрема вразливих груп населення, таких як діти, літні люди та малозабезпечені сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що найближчими до проведеного дослідження є напрацювання таких дослідників як: Адаменко О. [1], Білецький І. [2], Васюк Н. [3; 12], Гаврилук О. [4], Гриневич О. [5],

Завгородній Ю. [7], Клименко Л. [8], Козак Л. [9], Литвин Н. [10], Петрученко Н. [3], Шевченко О. [11]. Водночас зауважимо, що наразі є необхідність посилення сектору громадського здоров'я в кожній територіальній громаді України, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок з цього напрямку. Тому, **метою статті** є висвітлення проблемних питань сектору громадського здоров'я в територіальних громадах та пропозицій щодо формування місцевих програм як механізму посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що до основних проблем формування місцевих програм щодо посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді відносяться: недостатній фінансовий ресурс, низький рівень освіти та інформованості, неоднаковий доступ до медичних послуг, відсутність координації та співпраці, неадекватна інфраструктура та ресурси (табл. 1). Ці проблеми вимагають системного підходу та комплексних заходів для їх вирішення та покращення громадського здоров'я на місцевому рівні.

Таблиця 1. Основні проблеми формування місцевих програм щодо посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді*

Проблеми	Опис
Недостатній фінансовий ресурс	Брак фінансування на розвиток і впровадження програм та проектів з громадського здоров'я.
Низький рівень освіти та інформованості	Недостатня свідомість населення про важливість здорового способу життя та профілактичних заходів, а також низький рівень медичної грамотності.
Неоднаковий доступ до медичних послуг	Нерівний доступ до медичної допомоги та медичних послуг через географічні, економічні та соціокультурні обмеження.
Відсутність координації та співпраці	Недостатня співпраця між місцевими установами охорони здоров'я, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами.
Неадекватна інфраструктура та ресурси	Відсутність необхідної медичної та соціальної інфраструктури, а також нестача кваліфікованих медичних працівників.

*Джерело: [11, с. 34].

На шляху до усунення проблем формування місцевих програм щодо підвищення рівня громадського здоров'я в територіальних громадах можуть

виникати різноманітні виклики та перешкоди, серед яких:

1) фінансові обмеження: недостатнє фінансування може перешкоджати розвитку та реалізації ефективних програм здоров'я на місцевому рівні. Відсутність адекватних фінансових ресурсів може призвести до обмеження доступу до медичних послуг та профілактичних заходів [10, с. 16];

2) низький рівень участі громадськості: брак участі та залучення громадськості у процес розробки та впровадження місцевих програм здоров'я може призвести до недостатньої підтримки та прийняття таких програм громадою [9, с. 25];

3) бюрократичні перешкоди: складні адміністративні процедури та бюрократичні обмеження можуть ускладнювати розробку та впровадження програм здоров'я на місцевому рівні, затримуючи процеси прийняття рішень та виконання планів;

4) недостатня координація та співпраця: відсутність ефективної координації між різними зацікавленими сторонами, такими як урядові органи, медичні установи, громадські організації та активісти, може призвести до розривів у реалізації програм та дублювання зусиль [8, с. 163].

5) нестабільність політичної ситуації: нестабільність у політичній ситуації або зміни уряду можуть призвести до змін в стратегіях та пріоритетах у сфері охорони здоров'я, що може ускладнити надання послуг та впровадження програм.

Вважаємо, що ці виклики вимагають системного підходу та спільних зусиль органів державної влади й місцевого самоврядування, громадськості, медичних установ та інших зацікавлених сторін (державно-приватного партнерства) для їх подолання та посилення сектору громадського здоров'я в територіальних громадах.

Так, зокрема, у Долинській територіальній громаді Івано-Франківської області стан сектору громадського здоров'я активно підтримується через розробку та впровадження місцевих програм. Зокрема, на період 2021-2024 років у сфері охорони здоров'я функціонують дві ключові програми: Програма

підтримки та розвитку установ первинної медичної допомоги і Програма підтримки надання населенню медичних послуг.

Програма підтримки та розвитку установ первинної медичної допомоги на 2021-2024 роки має на меті покращення функціонування первинної медико-санітарної допомоги. Основні завдання включають збереження і покращення здоров'я населення, забезпечення доступності та якості медичної допомоги, проведення ремонтів та оснащення обладнанням медичних закладів, підвищення рівня санітарної культури та формування здорового способу життя. Особлива увага приділяється ранньому виявленню та лікуванню туберкульозу, забезпеченню належного інфекційного контролю, підтримці медичних працівників через матеріальні стимули та підвищення їх кваліфікації. Програма також включає заходи з моніторингу ефективності надання медичної допомоги та забезпечення ліками пільгових категорій населення (Табл. 2).

Програма підтримки надання населенню медичних послуг на 2021-2024 роки спрямована на забезпечення якісного медичного обслуговування населення. Її основна мета – формування ефективної системи надання доступної та високоякісної спеціалізованої медичної допомоги, що сприяє зниженню рівня захворюваності, інвалідності та смертності. Програма передбачає стабільну роботу медичного підприємства, забезпечення права на своєчасну невідкладну та стаціонарну допомогу, лікування інфекційних захворювань, охорону здоров'я дітей та заохочення материнства. Для досягнення цих цілей передбачено оновлення матеріально-технічної бази, забезпечення проведення профілактичних щеплень та лікування, відшкодування вартості медикаментів для різних категорій населення, проведення поточних та капітальних ремонтів приміщень (Табл.3). Реалізація програми сприятиме поліпшенню якості надання медичної допомоги, зниженню рівня захворюваності та смертності населення, а також забезпеченню прав громадян на доступну та якісну медичну допомогу.

Таблиця 2. Мета, принципи, етапи і форми програми підтримки та розвитку установ первинної медичної допомоги на 2021-2024 роки*

Категорія	Опис
Мета Програми	Програма підтримки та розвитку установ первинної медичної допомоги на 2021-2024 роки має за мету забезпечення зниження рівня захворюваності, інвалідності та смертності населення. Це досягається шляхом формування та налагодження ефективного функціонування системи надання доступної й якісної медичної допомоги. Програма передбачає забезпечення права жителів на своєчасну першу невідкладну допомогу при нещасних випадках та гострих захворюваннях, а також надання лікувально-профілактичної допомоги. Вона включає попередження, лікування, локалізацію та ліквідацію масових інфекційних захворювань, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя та поліпшення епідеміологічної ситуації.
Принципи Програми	Програма базується на принципах гарантованої доступності і якості кваліфікованої медичної допомоги. Вона передбачає збереження і покращення здоров'я населення, пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги, підвищення рівня санітарної культури населення та формування здорового способу життя. Важливим є проведення ремонту, оснащення медичних закладів сучасним обладнанням та створення умов для заохочення медичного персоналу до професійної діяльності.
Етапи Програми	Підготовчий етап: Оцінка поточного стану медичних установ, виявлення основних проблем та потреб, розробка плану дій. Етап реалізації: Виконання заходів з поліпшення матеріально-технічної бази медичних установ, впровадження нових медичних технологій та методів лікування, проведення профілактичних заходів. Моніторинговий етап: Постійне спостереження за ефективністю впроваджених заходів, коригування плану дій відповідно до отриманих результатів. Заклучний етап: Підведення підсумків реалізації програми, оцінка досягнутих результатів, підготовка звіту.
Форми Програми	Освітні кампанії: Проведення інформаційних кампаній для підвищення рівня санітарної культури населення та формування здорового способу життя. Профілактичні заходи: Організація профілактичних оглядів, щеплень та інших заходів для раннього виявлення та запобігання захворюванням. Матеріально-технічна підтримка: Оснащення медичних закладів сучасним обладнанням, проведення ремонтних робіт. Соціальний супровід: Забезпечення соціального супроводу хворих, створення та обладнання ДОТ-кабінетів для контрольованого лікування туберкульозу. Міжвідомча співпраця: Посилення співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування для комплексного підходу до вирішення проблем охорони здоров'я.

*Джерело: [7].

Ці програми є ключовими для підвищення рівня медичного обслуговування населення Долинської міської ради та сприяють загальному покращенню здоров'я громади, що є важливим аспектом розвитку сектору громадського здоров'я в територіальній громаді.

Таблиця 3. Мета, принципи, етапи і форми програми підтримки надання населенню медичних послуг на 2021-2024 роки*

Категорія	Опис
Мета	Програма створена для формування і налагодження ефективного функціонування системи надання населенню громади доступної і високоякісної спеціалізованої медичної допомоги та досягнення максимально можливого рівня здоров'я її жителів незалежно від віку, статі, соціального статусу. Метою Програми є забезпечення зниження рівня захворюваності, інвалідності та смертності населення шляхом формування та налагодження ефективного функціонування системи надання доступної й якісної вторинної медичної допомоги.
Принципи	Стабільність роботи підприємства Право на своєчасну першу невідкладну допомогу Право на якісну стаціонарну допомогу Право на лікувально-профілактичну допомогу Лікування масових інфекційних захворювань Запобігання демографічній кризі Заохочення материнства Контроль за охороною здоров'я дітей
Етапи	Формування та налагодження системи надання медичної допомоги Забезпечення стабільної роботи підприємства Оновлення матеріально-технічної бази Проведення профілактичних та лікувальних заходів Підготовка та перепідготовка медичних кадрів Впровадження нових методів лікування
Форми	Організація надання медичних послуг на платній та безоплатній основі Взаємодія з іншими медичними закладами Надання фінансової підтримки підприємства Проведення поточних та капітальних ремонтів Закупівля медичного обладнання та матеріалів Впровадження інформаційної бази даних пролікованих хворих

*Джерело: [7].

На підставі аналізу поточного стану сектору громадського здоров'я в Долинській територіальній громаді виявлено, що існують певні проблеми та потреби, які вимагають уваги та невідкладних заходів (табл. 4).

Незважаючи на деякі позитивні аспекти, такі як високий рівень довіри населення до медичних фахівців та збалансована структура декларованого населення, спостерігаються серйозні проблеми, такі як низький рівень доступності та якості медичного обслуговування, відсутність партнерських відносин з іншими медичними закладами та громадськими організаціями, а також недостатня участь громадськості у формуванні програм та прийнятті рішень. Отже, можна зробити висновок, що існує потреба в формуванні

місцевих програм для посилення сектору громадського здоров'я в Долинській територіальній громаді, які б враховували вищезазначені проблеми та сприяли покращенню ситуації в цій сфері.

Таблиця 4. Аналіз потреби формування місцевих програм щодо посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді*

Аспект	Потреба/Проблема	Основні висновки
Демографічні та епідеміологічні характеристики	Вивчити показники демографії та епідеміології для виявлення ключових проблем здоров'я населення	Результати показують збалансовану структуру за віковими групами та низьку захворюваність на інфекційні хвороби. Варто провести додатковий аналіз для визначення інших демографічних та епідеміологічних характеристик.
Структура захворюваності	Оцінити основні захворювання та їх поширеність в громаді	Підвищений рівень серцево-судинних захворювань та психічних розладів. Низька захворюваність на інфекційні хвороби.
Доступність та якість медичного обслуговування	Оцінити доступність та якість послуг у Центрі первинної медичної допомоги	Недостатній доступ до медичних послуг у віддалених районах громади. Низький рівень задоволення пацієнтів якістю обслуговування.
Участь громади	Залучити громадськість до формування програм	Недостатня участь громадськості у формуванні програм та прийнятті рішень. Потребується проведення громадських обговорень та опитувань.
Створення партнерств	Встановити партнерські відносини з іншими медичними закладами та громадськими організаціями	Відсутність партнерських відносин з місцевими лікарнями та клініками. Потребується активна співпраця для спільного вирішення проблем здоров'я громади.

*Джерело: власна розробка Цап В.І.

Висновки дослідження. Пропозиції щодо проекту програми посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді, зокрема в Долинській територіальній громаді Івано-Франківської області, включають такі основні заходи: організація мобільних медичних бригад для обслуговування віддалених районів, проведення профілактичних кампаній для підвищення обізнаності населення про здоровий спосіб життя та профілактику захворювань, а також впровадження електронної системи обліку медичних даних для підвищення ефективності та доступності медичних послуг. Ці заходи спрямовані на

зниження захворюваності та покращення загального стану здоров'я громади через якісне та своєчасне медичне обслуговування.

Для вдосконалення діяльності «Центру первинної медичної допомоги» важливо організувати регулярні тренінги, семінари та курси для медичного персоналу з метою оновлення знань та вдосконалення навичок, а також залучати провідних фахівців у галузі медицини для проведення лекцій та майстер-класів. Модернізація матеріально-технічної бази, включаючи оновлення медичного обладнання та засобів діагностики, реконструкцію та ремонт приміщень, а також впровадження електронної системи обліку медичних даних, сприятиме підвищенню ефективності роботи Центру та якості надання медичних послуг.

Залученість громади до формування місцевих програм є критично важливою для успіху сектору громадського здоров'я, оскільки активне включення мешканців дозволяє врахувати їх реальні потреби та пріоритети. Регулярні громадські обговорення, опитування та зустрічі з мешканцями громади забезпечують залучення широкого спектра думок та пропозицій, а активізація співпраці з місцевими громадськими організаціями створює партнерські відносини для спільного вирішення медичних проблем та покращення якості медичних послуг.

Література

1. Адаменко О. В. Громадське здоров'я в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ: Наукова думка, 2019. 240 с.

2. Білецький І. В. Розвиток громадського здоров'я в Україні: проблеми та перспективи. Дніпро: ДДМУ, 2019. 200 с.

3. Васюк Н., Петрученко Н. Експертне опитування як інструмент для дослідження задоволеності умовами праці медичних працівників комунального некомерційного підприємства “Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2” Святошинського району м. Києва. *Публічне урядування*, 2020. Том 23 № 3, С. 63-74.

4. Гаврилюк О. М. Стратегічне управління у сфері охорони здоров'я:

монографія. Харків: ХНМУ, 2020. 280 с.

5. Гриневич О. П. Розвиток системи охорони здоров'я на рівні місцевих громад. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 220 с.

6. Завгородній Ю. В. Принципи і методи організації первинної медико-санітарної допомоги в громадах. Вінниця: ВНМУ, 2021. 240 с.

7. Долинська міська рада: офіційний інформаційний сайт. URL: <https://rada-dolyna.gov.ua/sesiyna-diyalnist/prohramy> (Дата звернення: 31.05.2024).

8. Клименко Л. А. Місцеві програми здоров'я як інструмент підвищення якості життя населення в Україні. *Науковий вісник Харківського національного університету*. 2018. 234 с.

9. Козак Л. Формування місцевих програм здоров'я в контексті громадського участі. Запоріжжя. 2015. 50 с.

10. Литвин Н. Розвиток громадського здоров'я через залучення громади: досвід України. Одеса. 2016. 45 с.

11. Шевченко О. Громадська участь у формуванні програм громадського здоров'я в Україні: проблеми та перспективи. Дніпро. 2017. 58 с.

12. Підготовка керівних кадрів у сфері охорони здоров'я України в умовах системних змін. Монографія / за заг. ред. М. М. Білинської, Н. О. Васюк, І. Г. Сурай. Київ: ФОП Лопатіна О. О., 2021. 220 с.

References

1. Adamenko, O.V. (2019), *Hromads'ke zdorov'ia v Ukraini: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku* [Public health in Ukraine: current state and development prospects], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Bilets'kyj, I.V. (2019), *Rozvytok hromads'koho zdorov'ia v Ukraini: problemy ta perspektyvy* [Development of public health in Ukraine: problems and prospects], DDMU, Dnipro, Ukraine.

3. Vasiuk, N. and Petruchenko, N. (2020), "Expert survey as a tool for researching satisfaction with the working conditions of medical workers of the communal non-profit enterprise "Primary Health Care Center No. 2" of Sviatoshyn district of Kyiv", *Publichne uriaduvannia*, vol. 23, no 3, pp. 63-74.

4. Havryliuk, O.M. (2020), Stratehichne upravlinnia u sferi okhorony zdorov'ia [Strategic management in the field of health care], KhNMU, Kharkiv, Ukraine.
5. Hrynevych, O.P. (2018), Rozvytok systemy okhorony zdorov'ia na rivni mistsevykh hromad [Development of the health care system at the level of local communities], TDMU, Ternopil', Ukraine.
6. Zavhorodnij, Yu.V. (2021), Pryntsypy i metody orhanizatsii pervynnoi medyko-sanitarnoi dopomohy v hromadakh [Principles and methods of organizing primary health care in communities], VNMU, Vinnytsia, Ukraine.
7. Dolyna City Council: (2024), available at: <https://rada-dolyna.gov.ua/sesiyna-diyalnist/prohramy> (Accessed 31.05.2024).
8. Klymenko, L.A. (2018), Mistsevi prohramy zdorov'ia iak instrument pidvyschennia iakosti zhyttia naselennia v Ukraini [Local health programs as a tool for improving the quality of life of the population in Ukraine], Naukovyj visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu, Kharkiv, Ukraine.
9. Kozak, L. (2015), Formuvannia mistsevykh prohram zdorov'ia v konteksti hromads'koho uchasti [Formation of local health programs in the context of public participation], Zaporizhzhia, Ukraine.
10. Lytvyn, N. (2016), Rozvytok hromads'koho zdorov'ia cherez zaluchennia hromady: dosvid Ukrainy [Development of public health through community involvement: experience of Ukraine], Odesa, Ukraine.
11. Shevchenko, O. (2017), Hromads'ka uchast' u formuvanni prohram hromads'koho zdorov'ia v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Public participation in the formation of public health programs in Ukraine: problems and prospects], Dnipro, Ukraine.
12. Bilyns'ka, M.M. Vasiuk, N.O. and Suraj, I.H. (2021), Pidhotovka kerivnykh kadriv u sferi okhorony zdorov'ia Ukrainy v umovakh systemnykh zmin [Training of management personnel in the field of health care of Ukraine in conditions of systemic changes], FOP Lopatina O.O., Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2024 р.